

LUDWIK KRÓLIK

KAPITUŁA KATEDRALNA ŁUCKA OD XV DO XVIII WIEKU

Zarys organizacji

Treść: Wstęp; I. Początki i uposażenie kapituły do końca XVI wieku; II. Reorganizacja i dalszy rozwój prebend; III. Statuty; IV. Przywileje; Zakończenie, Aneks nr 1 — Erekcja prepozytury łuckiej i brzeskiej; Aneks nr 2 — Statuty łuckiej kapituły katedralnej (Wyjątki).

WSTĘP

Kapituły katedralne należą do najważniejszych instytucji diecezjalnych. Powołane zostały, aby służyć radą i pomocą ordynariuszowi w rządach diecezją, a w pewnym stopniu także kontrolować jego posunięcia, aby nie były one sprzeczne z przepisami oraz interesem diecezji. Znaczenie kapituł opierało się zarówno na przesłankach społeczno-kościelnych, jak i na podstawach gospodarczych. Były one najlepiej uposażone po biskupstwach i opactwach.

Zagadnienie łuckiej kapituły katedralnej przedstawiono w tym artykule na podstawie dostępnych materiałów źródłowych i opracowań. Z racji jednak braku źródeł, nie udało się autorowi prześledzić wszystkich kwestii związanych z powstaniem czy uposażeniem poszczególnych prebend prałackich i kanonicznych. W omawianym okresie (XV—XVIII w.) interesująca nas diecezja, nazwana początkowo mianem diecezji włodzimierskiej, następnie łuckiej, wreszcie łuckiej i brzeskiej, obejmowała Wołyń, Braclawszczyznę, Podlasie oraz okręg brzeski (część Polesia). Od końca XVI stulecia należała do gnieźnieńskiej prowincji kościelnej. Pod względem rozległości terytorialnej zajmowała wówczas drugie miejsce (po diecezji wileńskiej) w Rzeczypospolitej. Przedstawiony poniżej zarys problematyki, dotyczący powstania, uposażenia i organizacji kapituły łuckiej, stanowi pewnego rodzaju przesłankę, która po-

zwoli nam odczytać dynamikę i żywotność tej diecezji, żyjącej życiem Kościoła polskiego.

I. POCZĄTKI I UPOSAŻENIE KAPITUŁY DO KOŃCA XVI WIEKU

W diecezjach wschodnich, najwcześniej, bo już w r. 1388 została utworzona za zgodą króla Jagiełły kapituła wileńska.¹ Od roku 1390 istniała też kapituła katedralna w Przemyślu, założona przez bpa Eryka.² Natomiast kapituła metropolitalna we Lwowie została ufundowana w 1429 roku przez wspomnianego już Władysława Jagiełłę.³ W tym samym roku król Jagiełło uposażył kapitułę katedralną w Chełmie.⁴ Początki zaś kapituły katedralnej w Kamieńcu Podolskim przypadają na rok 1454.⁵

Erekcja diecezji włodzimierskiej datuje się na drugą połowę XIV wieku. Wolno więc przyjąć, że wkrótce po erekcji i wybudowaniu we Włodzimierzu Wołyńskim kościoła stanowiącego katedrę biskupią, skupiła się grupa duchownych, pomocników biskupa. Nie była to jeszcze kapituła. Wprawdzie bulla papieża Grzegorza XI „Apostolatus officium” z 5 V 1371 r., dotycząca nominacji Hinkona z zakonu augustianów na stolicę włodzimierską, poświadczalaby istnienie kapituły⁶, jednakże w rzeczywistości jej tam nie było. Początek łuckiej kapituły katedralnej przypada na rok 1428. Z tego właśnie roku posiadamy informację o uposażeniu biskupstwa łuckiego i kapituły przez księcia Witolda.⁷ Należy jednak podkreślić, że pierwotna ka-

¹ Por. J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu, ustrój i uposażenie*, Poznań 1972 s. 24.

² Por. W. Abraham, *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*, Lwów 1904 s. 326; Por F. Pawłowski, *Premislia sacra*, Cracoviae 1870 s. 46.

³ Por. B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, ABMK 19 (1969) s. 331.

⁴ Por. *Przywilej fundacyjny dla kapituły chełmskiej z r. 1429*, wyd. P. Kałwa, KH 47 (1933) s. 73—77.

⁵ Por. W. Abraham, *Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim*, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250 rocznicy założenia Uniwersytetu lwowskiego*, t. 1, Lwów 1912 s. 1—39.

⁶ Por. Theiner Mon., t. 1 nr 890, s. 660.

⁷ Por. *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376—1430*, collectus opera Antonii Prohaska, Cracoviae 1882 nr 1322 s. 795; F. A. Symon, *Georgius Chwalczewski episcopus Luceoriensis 1536—1549*, Academia Caesarea Romano — Catholica Ecclesiastica Petropolitana anno academico 1895—1896, Petropoli 1896 s. 22 pisze m. in. następująco: „Dotato episcopatu, dotavit quoque eodem adhuc anno 1428 una cum fratre suo Swidridallo capitulum cathedrale per diploma die festo Assumptionis BMV...”.

pituła katedralna posiadała niewielką liczbę członków. Składała się ona z dziekana i trzech kanoników. Zgodnie z tenorem dokumentu księcia Witolda uposażenie dziekana i jego następców stanowiła wieś Oleszów wraz z młynem, ogrodami i wszelkimi dochodami. Natomiast kanonicy posiadali wsie: Buków i Wiktorzany z polem pod nazwą Urwichwosty oraz dziesięciny z Targowicy, Krasnego i Sadowa. Nadto otrzymywali nocnie m. in. „tysiąc kamieni soli i po dziesięć seksagenów”⁸. W obecnym stanie wiedzy trudno podać nazwiska pierwszych członków kapituły. Wiadomo tylko, że pierwszym dziekanem był bp Andrzej Spławski.⁹

W czterdziestych latach XVI stulecia, kiedy bp Jerzy Chwałczewski obejmował biskupstwo łuckie zastał trzech kanoników katedralnych. Byli to następujący kanonicy: ks. Stanisław Szczekocki, pleban w Łucku, ks. Franciszek ze Lwowa, pleban Suraza i ks. Jakub z Tuorbina.¹⁰ Ponieważ kapituła katedralna nie była dobrze zorganizowana, dlatego bp Chwałczewski postanowił m. in. zająć się tą sprawą. W roku 1544 polecił wybudować przy katedrze w Łucku mieszkania dla kanoników i zobowiązał ich do rezydencji. Ponadto ufundował i erygował nowe godności w kapitule, mianowicie godność prałata archidiacona (1541), kustosa (1544) oraz kanonika kaznodzieję i kanonika torczyńskiego (1541).¹¹ Wymieniony bp Chwałczewski powiększył także uposażenie kapituły. I tak inkorporował kościołowi katedralnemu bogate beneficjum w Brześciu Litewskim, prałaturze dekanalnej — beneficjum kościoła parafialnego w Kamieńcu Litewskim, prałaturze archid diakonii — beneficjum parafialne w Janowie na Podlasiu, a prałaturze kustodii — beneficjum parafialne kościoła św. Jakuba w Łucku. Tej ostatniej przeznaczył nadto wieś Łyszczce, środkową część wsi Niemieckie, ogród koło Żydaczowa oraz dom. Natomiast

⁸ „...Inscriptis et donavit Andreae decano cathedrali eiusque successoribus villam Oleschow una cum molendino ceterisque omnibus usibus, pratis, nemoribus, canonicis vero confratribus eius villas Bokow et Wiktorzany cum campo dicto Urwichwosty; item decimas: primam in Targowica, secundam in Krasne, tertiam in Sadow, insuper ad quolibet quartale — de anno ad annum — de theloneo Luceoriensi duas sexagenas latorum grossorum Lithuanicalium mille (lapidea) salis, decem sexagenas grossorum...” Por. F. A. Symon, *Supplementa ad historiam narrationem de collegiata Olycensi*, Academia Caesarea Romano — Catholica Ecclesiastica Petropolitana annus academicus 1892—1893, Petropoli 1983 s. 19.

⁹ Tamże.

kanonik kaznodzieja otrzymał wieś Ceperów z wszelkimi dochodami, a kanonik torczyński dziesięciny ze wsi Chotiaczew.¹²

Prebendy prałackie i kanonickie bp Chwalczewski powierzył w roku 1545 nowym kandydatom. Pierwszym archidiaconem został ks. Jerzy Albino, kustoszem — ks. Stanisław Birmski, kanonikiem kaznodzieją ks. Jan Rzeczycki.¹³ Obowiązki dziekana przejął ks. Mikołaj Kossobudzki.¹⁴ Należy tu odnotować, że prawdopodobnie początkowo prebenda kanonika torczyńskiego nie była obsadzona. Późniejszy przekaz informuje nas, że dopiero w r. 1574 kanonikat ten przekazano ks. Andrzejowi Luniewskiemu.¹⁵

Uposażenie kapituły i prebend, które z prawa należały do biskupa, świadczy z jednej strony o wyodrębnieniu się majątku łuckiej kapituły z mensy biskupiej, z drugiej zaś miało ten skutek, że kapituła „in gremio” i użytkownicy prebend nie mogli nimi swobodnie rozporządzać. Natomiast biskupi — jak zobaczymy niżej — w późniejszym okresie zmniejszali lub zwiększali uposażenie poszczególnych prebend.

Po zorganizowaniu kapituły łuckiej prałaci i kanonicy zostali zobowiązani do stałej rezydencji. W tym zakresie bp Walerian Protasewicz-Suszkowski wydał w r. 1550 specjalny statut „de residentia praelatorum et canonicorum”. W powyższym statucie biskup zaznaczył, iż obowiązek rezydencji wynika z samej fundacji prebendy i dotyczy zarówno prałatów, jak i kanoników. Do ich obowiązków należy również uczestnictwo w chórze. Z wypełniania tych funkcji powinni członkowie kapituły zdać sprawę co roku ordynariuszowi. W wypadku zaniedbania rezydencji — jak czytamy dalej w statucie — prałaci i kanonicy nie będą uczestniczyli w dobrach wspólnych kapituły.¹⁶

Dokonywająca się na przełomie XVI i XVII stulecia recepcja reformy trydenckiej nie ominęła także diecezji łuckiej. Niemały wpływ w tej dziedzinie miał z pewnością pontyfikat bpa Bernarda Maciejowskiego (1588—1600). Ponieważ statut bpa Suszkowskiego nie był w praktyce realizowany, biskup

¹⁰ Por. F. A. Symon, *Georgius Chwalczewski*, dz. cyt. s. 30 n.

¹¹ Tenże, *Supplementa*, s. 21; Por. W. Pocięcha, *Chwalczewski Jerzy*, PSB, t. 4, Kraków 1938 s. 1—2.

¹² Por. F. A. Symon, *Georgius Chwalczewski*, dz. cyt. s. 35, 71 n.; ArSi, D 42 k. 241.

¹³ Por. F. A. Symon, *Georgius Chwalczewski*, dz. cyt. s. 36 n.

¹⁴ Por. Tamże.

¹⁵ Por. ArSi, D 14 k. 116—117, 164v.

¹⁶ Por. ArSi, D 7 k. 22—23v.

Maciejowski wydał m. in. rygorystyczne przepisy dotyczące rezydencji prałatów i kanoników przy katedrze.¹⁷ Oprócz tego erygował Maciejowski w r. 1591 w kapitule katedralnej scholasterię, przeznaczając na ten cel dziesięciny ze wsi Chotiaczew.¹⁸ Pierwszym scholastykiem był ks. Tomasz Josicio, po nim, od r. 1602, funkcję tę spełniał ks. Stanisław Krasowski.¹⁹ U schyłku więc XVI wieku w łuckiej kapitule katedralnej było ogółem 9 prebend kapitulnych. Składała się ona z 4 prałatur (dziekania, archidiakonia, kustodia, scholasteria) oraz 5 kanonikatów. Jej organizację ujęto na wzór francuski, gdzie pierwszą godność stanowił dziekan. W pierwszych latach XVII stulecia zreorganizowano kapitułę na model niemiecki, na jej czele stanął wówczas prepozyt.

II. REORGANIZACJA I DAŁSZY ROZWÓJ PREBEND

Za przykładem innych katedr, bp Stanisław Gomoliński powołał do istnienia 22 I 1602 r. w kapitule katedralnej łuckiej godność i urząd prepozyta, oddając mu w posiadanie pierwszą stallę prałacką. Na uposażenie prepozytury przeznaczył beneficjum kościoła parafialnego w Brześciu wraz ze wszystkimi wsiami, poddanymi i dziesięcinami. Gdy chodzi o uprawnienia i przywileje prepozyta, to były one szerokie. Otrzymał on m. in. pozwolenie na odbywanie wizytacji kościołów parafialnych w województwie brzeskim (z wyjątkiem Brześcia). Wizytacje takie, na podstawie dotychczasowej praktyki odbywał archidiakon. Dokument erygujący wspomnianą prepozyturę znaleziono w całości wpisany w akta oficjalatu janowskiego.²⁰ Tak więc prepozyt miał pierwszeństwo przed innymi prałatami i kanonikami, przewodniczył odtąd całej wspólnocie członków kapituły, reprezentował ją na zewnątrz, zwoływał i przewodniczył obradom.

¹⁷ „...gravissimas tulit leges de residentia praelatorum et canonicorum, de vicariis perpetuis a capitularibus in suis parochiis habentis et sustentandis, de praesentia capitulorum in choro...”. Por. F. A. Symon, *De ecclesiis, collegiata, seminario clericorum, scholisque academicis quondam Olycensibus*, Academia Caesarea Romano — Catholica Ecclesiastica Petropolitana anno academico 1889—1890, Petropoli 1890—1892 s. 24.

¹⁸ Por. F. A. Symon, *Supplementa*, dz. cyt. s. 22—23.

¹⁹ Por. ArSi, D 17 k. 161—162; ArSi, D 18 k. 164.

²⁰ „Erectio praepositurae Luceriensis et Brestensis ac de titulo, dote, primatu, praerogativis in loco, voce, officiis et residentia ac in capitulo generali Luceoriensi Janoviae celebrata” — ArSi, D 17 k. 145—149v.

Powstaje jednak problem, czy erekcja prepozytury katedralnej otrzymała aprobatę Stolicy Apostolskiej. F. A. Symon pisze, że bp Stanisław Gomoliński utworzył prepozyturę za zgodą Stolicy Apostolskiej i króla.²¹ Wydaje się jednak, że prepozyturę w łuckiej kapitule katedralnej powołano bez zgody Stolicy Apostolskiej. Wynika to z relacji bpa Pawła Wołuckiego wysłanej do Rzymu w r. 1613.²² Godność pierwszego prepozyta piastował od r. 1602 ks. Franciszek Zajerski. Natomiast funkcje wiceprepozyta pełnił jako pierwszy ks. Andrzej Lesinski.²³

Uprawnienia i przywileje prepozyta tworzyły prepozyturę brzeską jako okręg administracyjny. Sam prepozyt posiadał pierwszą godność po biskupie. Pod względem terytorialnym prepozytura brzeska obejmowała województwo brzeskie, a więc 3 dekanaty: janowski, szereszowski i kamieniecki. W r. 1721 prepozytura brzeska została przekształcona w archidiakoniat brzeski.²⁴

Na generalnym posiedzeniu kapituły, które odbyło się od 23—24 XII 1604 r., zdecydowano, ażeby funkcję kaznodziei katedralnego przejęli jezuiti. Obowiązek ten dotychczas spełniał jeden z kanoników. W związku z powyższą decyzją przekazano jezuitom parafię w Kobryniu wraz z ołtarzem św. Anny oraz ołtarz w katedrze po stronie ewangelii i kaplicę „większą”, a nadto 1000 florenów rocznie. Równocześnie, za zgodą ordynariusza bpa Marcina Szyszковского, postanowiono zlecić jezuitom obowiązki penitencjarzy katedralnych z uprawnieniami rozgrzeszania „od wypadków” zastrzeżonych biskupowi. Władzę w zakresie sakramentu pokuty mogli jezuiti sprawować również poza katedrą, na terenie Wołynia.²⁵

Dnia 22 września 1680 r. bp Stanisław Dabski erygował nową szóstą z kolei prałaturę w kapitule katedralnej, mianowicie

²¹ „...erectaque anno 1602 in ecclesia cathedrali Luceoriensi cum consensu Sedis Apostolicae et regis...” Zob. F. A. Symon, *De ecclesiis*, s. 46.

²² „Praepositura in cathedrali mea a Reverendissimo olim Stanisław Gomoliński antecessore meo erecta et in proventibus ecclesiae parochialis Brestensis fundata, quae cum prima post pontificalem dignitas censetur. non video qua ratione sine Sedis Apostolicae auctoritate fieri potuerat — *Relatio status dioecesis Luceriensis et Brestensis an 1613* (Mikrofilmy w Instytucie Geografii Historycznej Kościoła w Polsce — KUL).

²³ ArSi, D 17 k. 150—151v.

²⁴ Por. *Processus consistoriales*, Biblioteca Apostolica Vaticana — Rzym, (cyt. dalej BAV. Proc. cons.), vol. 118 k. 280v; vol. 145 k. 370; Por. F. A. Symon, *Supplementa*, s. 26.

²⁵ Por. ArSi, D 18 k. 173—174.

kantorię. Kantor — jak wskazuje nazwa, miał czuwać nad poprawnym wykonywaniem śpiewów w katedrze. Wymienioną prałaturę ufundował ks. Ludwik Gnatowski, przeznaczając na ten cel wieś Kniehienin. Pierwszym kantorem był sam fundator.²⁶

Kapituła katedralna, będąc rozwiniętą organizacją, wytwarzała przy określonych czynnościach prawnych odpowiednie akta. Stąd istniała konieczność zarządu nad kancelarią oraz narastającym obok niej archiwum wytworzonym i przechowywującym dokumenty. Dlatego też bp Aleksander Wyhowski (1703—1714), idąc za przykładem innych diecezji, powołał do istnienia w r. 1703 stanowisko kanclerza w kapitule. Nowy prałat objął prebendę kaznodziei. Uposażenie tej prebendy stanowiła od r. 1541 wieś Ceperów z wszelkimi dochodami.²⁷ Nie znamy, kto był pierwszym kanclerzem. Wiadomo natomiast, że godność ta nie występowała we wszystkich polskich kapitułach. Nie miały jej np. kapituły: chełmińska, przemyska i wileńska.²⁸

W skład łuckiej kapituły katedralnej wchodził od roku 1721, obok stołecznego, również archidiakon terenowy brzeski na pełnych prawach prałata katedralnego.²⁹ Nie było to zjawisko odosobnione w Polsce. Podobnie było np. w kapitule katedralnej krakowskiej, wrocławskiej, poznańskiej i płockiej.³⁰ Prebendę archidiakona brzeskiego ufundował w r. 1717 ks. Elias Hulewicz, proboszcz Równego. Formalnej erekcji tej prałatury dokonał bp Stefan Rupniewski w r. 1721.³¹ Mimo usiłowań, nie udało się autorowi ustalić uposażenia wymienionej prebendy. Wiemy tylko, iż dochód roczny archidiakona brzeskiego wynosił w XVIII wieku około 100 dukatów rzymskich³², a pierwszym archidiakonem był ks. Elias Hulewicz.³³

²⁶ Por. ArSi, D 150 k. 9—12.

²⁷ Por. F. A. Symon, *Supplementa*, s. 25.

²⁸ Por. W. Müller, *Diecezje w okresie potrydenckim*, w: *Kościół w Polsce*, t. 2, Kraków 1969 s. 148.

²⁹ Constitutiones synodales dioecesis Luceoriensis et Brestensis ab Illustrissimo... Stephano... Rupniewski... celebratae et promulgatae Anno Domini 1726 die 21 mensis Octobris et aliis duobus sequentibus, Varsaviae 1726; BAV, Proc. cons., vol. 118 k. 280v—282v; vol. 122 k. 241; vol. 125 k. 350—351v; vol. 145 k. 370; vol. 160 k. 352; ArSi, D 123 k. 144.

³⁰ Por. przypis 28.

³¹ Por. F. A. Symon, *Supplementa*, s. 26.

³² BAV, Proc. cons., vol. 118 k. 280v; vol. 145 k. 370.

³³ ArSi, D 65 (karta tytułowa).

Liczba kanoników gremialnych zwiększała się z biegiem czasu. Tworzenie nowych prebend leżało w gestii biskupa, który — gdy tylko znalazły się odpowiednie fundusze, za zgodą kapituły mógł je erygować. Jak już wyżej nadmieniono, od drugiej połowy XVI wieku było w kapitule katedralnej 5 prebend kanonickich. Liczba ta utrzymała się aż do roku 1627. Zarówno relacje, jak i procesy informacyjne po r. 1627 wymieniały 7 prebend kanonickich.³⁴ Nie udało się nam ustalić uposażenia nowych prebend kanonickich ani też dokładnie prześledzić ich rozwoju w XVII i XVIII wieku. Posiadamy jedynie informację, że w r. 1726 bp Stefan Rupniewski powiększył grono kanoników gremialnych ustanawiając kanonika „hulewickiego” (Hulevicianus); prebendy tej nie było już po r. 1760. Za pontyfikatu zaś biskupa Franciszka Kobielskiego (1740—1755) powstał nadto jeszcze jeden kanonikat gremialny „rokicjański”, ufundowany przez ks. Antoniego Jana Rokickiego, proboszcza Kowla³⁵.

Papież Klemens XII w bulli prowizyjnej z r. 1732 skierowanej do nowo mianowanego biskupa łuckiego i brzeskiego Aleksandra Lipskiego zlecił, ażeby „biskup erygował prebendę kanonika teologa i penitencjarza”³⁶. Był to bowiem wymóg soboru trydenckiego³⁷. Prebendy tej nie było jeszcze w r. 1755.³⁸ W relacji do Rzymu z dnia 17 X 1757 r. bp Erazm Wołłowicz wyjaśniał, że „wprawdzie nie ma jeszcze kanonika penitencjarza według przepisów soboru trydenckiego, lecz urząd ten zostanie utworzony w najbliższym czasie”³⁹. Erekcja wymienionej godności mogła mieć miejsce prawdopodobnie około 1760 roku. Na uposażenie kanonika penitencjarza przeznaczono wówczas część dóbr scholastyka katedralnego, ks. Wojciecha Temeszswary.⁴⁰ Przy okazji wspomnijmy tylko, że funkcje penitencjarzy katedralnych w XVII wieku spełniali łuccy jezuici.

³⁴ *Relationes status an. 1613, 1621, 1625, 1630, 1643, 1666, 1671, 1727, 1749, 1755, 1759, 1765, 1773, 1777*; *Proc. cons. vol. 11A k. 207v, 214*; *vol. 24 k. 835v*; *vol. 32 k. 559v*; *vol. 36 k. 170v—174v*; *vol. 90 k. 321*; *vol. 96 k. 388—388v*; *vol. 105 k. 375*; *vol. 118 k. 280*; *vol. 122 k. 141*; *vol. 125 k. 346v—350*; *vol. 145 k. 370*; *vol. 160 k. 325*; *ArSi, D 123 k. 144*; *D 150 k. 9—12*.

³⁵ *Por. F. A. Symon, Supplementa, s. 26*.

³⁶ *ArSi, D 62 k. 32—34v*.

³⁷ *Por. W. M. Plöchl, Geschichte des Kirchenrechts, t. 3, Wien 1959 s. 295 nn*.

³⁸ *BAV, Proc. cons., vol. 145 k. 370*.

³⁹ „Canonicus poenitentiarius ad mentem sacri concilii Tridentini non est hucusque erectum, sed brevi tempore curatus erit” — *ArSi, D 123 k. 144*.

⁴⁰ *Por. F. A. Symon, Supplementa, s. 27*.

Podobnie jak w innych kapitułach polskich powstałych w średniowieczu, tak i w kapitule katedralnej łuckiej znani byli również kanonicy nadliczbowi (supernumerarii) i honorowi (honorarii). Pierwsi z nich nazywali się gracjalnymi (gratiales), cieszyli się wszystkimi prawami i przywilejami kanoników gremialnych. Od tych ostatnich różnili się w zasadzie tylko tym, iż uposażenie ich nie było oparte na stałych prebendach kanonickich; lecz na funduszu wyznaczonym przez biskupa z dochodów stołu biskupiego lub z innych źródeł przez biskupa wskazanych.⁴¹

Trudno jest dziś ustalić dokładną datę zaprowadzenia kanonikatów nadliczbowych w kapitule łuckiej z racji braku materiałów źródłowych. Z relacji bpa Adama Naruszewicza z r. 1793 wiemy, iż ten rodzaj kanoników utworzył biskup Feliks Turski (1771—1791).⁴² Jeśli chodzi o kanoników honorowych kapituły łuckiej, to w dostępnych aktach archiwalnych pierwsze wzmianki o nich spotykamy w roku 1702.⁴³ Mianowami oni bywali przez biskupa za zgodą kapituły, która też w czasie instalacji przekazywała im odpowiednią stallę w chórze. Mieli oni prawo do noszenia stroju kanonickiego (rokiet, mantolet).⁴⁴

Bp Adam Naruszewicz w relacji do Rzymu z r. 1793 informował, że „w kapitule katedralnej obecnie znajduje się 8 prałatów: prepozyt, dziekan, archidiacon łucki, kustosz, archidiacon brzeski, kanclerz, kantor, scholastyk oraz 9 kanoników, z których 3 mają swoje prebendy w Wiktorzanach, Urwichwostach i Bukowie... a 6 jest ponadliczbowych, utworzonych przez bpa Feliksa Turskiego, jednak bez udziału w dochodach wspólnych kapituły. Do tych ostatnich należy od r. 1788 opat cysterski z Wistycz oraz prepozyt infułat z Ołyki”⁴⁵.

Kapituła łucka w hierarchii liczby prebend w drugiej połowie XVIII stulecia zajmowała w Polsce 4 miejsce (16 prebend).⁴⁶ Najwięcej, bo 38 prebend — posiadała kapituła poznańska, a najmniej (12) żmudzka. W drugiej połowie XVIII

⁴¹ Por. S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912 s. 88—91.

⁴² *Relatio status* an. 1793.

⁴³ Por. ArSi, D 41 k. 57v—60v. W tym okresie kanonik honorowy był określany w źródłach „canonicus de mensa” lub „canonicus mensalis”.

⁴⁴ Por. Tamże.

⁴⁵ Por. przypis 42.

⁴⁶ Por. B. Kumor, dz. cyt., t. 18, ss. 330, 334, 337, 352; t. 19, ss. 282, 290, 292, 295, 305, 312, 314, 332, 340, 344, 346, 351; t. 20, ss. 257, 278.

wieku wszystkie kapituły katedralne w Polsce miały łącznie 400 prebend.⁴⁷

III. STATUTY

Kapituły były korporacjami rządzącymi się w oparciu o własne statuty. Obejmujący rządy biskup zobowiązywał się uroczyście do poszanowania statutów i przywilejów kapituły. Każdy z członków miał własną stallę w chórze katedralnym oraz prawo głosu w kapitule. Łucka kapituła katedralna posiadała również swoje statuty. Pierwsze jej statuty pochodzą z r. 1591.⁴⁸ Z racji braku materiałów źródłowych, trudno dziś ustalić, jaka była ich treść. Po reorganizacji łuckiej kapituły katedralnej, w czasie generalnego posiedzenia kapituły dnia 21 XI 1606 r. zostały uchwalone nowe statuty.⁴⁹ Statuty te odnalazł autor niniejszego artykułu. Były one wpisane w akta oficjalatu janowskiego z lat 1604—1607. To cenne odkrycie nabiera tym większej wartości z tych racji, że nie było dotąd znane polskiej nauce.⁵⁰

Nowe statuty łuckiej kapituły katedralnej z r. 1606 omawiały precedencję poszczególnych prałatów i kanoników w stallach, czas odprawiania posiedzeń, sposób obchodzenia rocznic zmarłych członków kapituły, wspólną kasę, kwestię wyboru sędziów trybunalskich, problem rozwiązywania rozmaitych sporów wśród członków kapituły i zagadnienie tajemnic kapituły. Dla ilustracji omówimy niektóre statuty. Tak np. posiedzenia generalne miały się odbywać w uroczystość Św. Trójcy. W wypadku nie przybycia któregoś z członków na posiedzenie kapituły, obowiązywała kara pieniężna: prałat powinien zapłacić trzy grzywny, a kanonik dwie. Członkowie kapituły mieli obowiązek pozostania w Łucku aż do zakończenia Oktawy Bożego Ciała, w celu uświetnienia nabożeństw⁵¹. Zgodnie z zarządzeniem bpa Bernarda Maciejowskiego (1591) zebrania ge-

⁴⁷ Wiele niedokładności odnośnie do ilości prebend podaje W. Müller, dz. cyt., s. 152 (tabela). Np. w Przemyślu było 20 prebend, a nie 13; chełmińska kapituła miała 13 prebend, a nie 17; Por. B. Kumor, dz. cyt. i W. Müller, dz. cyt. (tabela).

⁴⁸ Por. ArSi, D 18 k. 180.

⁴⁹ Por. ArSi, D 18 k. 177v—182.

⁵⁰ Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej, z materiałów przysobionych przez x. prałata Stanisława Chodyńskiego, wydał i bibliografią ustawodawstwa kapitulnego w Polsce poprzedził x. dr Jan Fijałek, Kraków 1915 s. VIII—CCXXI.

⁵¹ Por. ArSi, D 18 k. 180v.

neralne miały się odbywać również w jesieni, w Uroczystość Wszystkich Świętych.⁵² Na podstawie niektórych informacji źródłowych z interesującego nas okresu można stwierdzić, iż posiedzenia kapituły odbywały się nieregularnie. Są bowiem notatki, że kapituły generalne odprawiano w listopadzie, grudniu, styczniu.⁵³ Zatem kapituła jako korporacja mogła podjąć swoje decyzje tylko na drodze wspólnego porozumienia. W tym celu odbywała posiedzenia, które najczęściej zwano kapitułami. Uwieńczeniem obrad było podjęcie uchwały, postanowienia lub sporządzenie dokumentu. Do uczestnictwa w zebraniu byli obowiązani wszyscy prałaci i kanonicy gremialni. Zwolywanie posiedzenia i przewodniczenie na nim należało do kompetencji prepozyta lub w jego zastępstwie do dziekana. Kapituła katedralna, oprócz generalnych, odbywała swoje zwykłe zebrania co tydzień, w piątek. Na tych spotkaniach m. in. załatwiano wszelkie spory zaistniałe wśród członków kapituły.⁵⁴

Majątek kapituły dzielił się na wspólny oraz przywiązany do poszczególnych prebend prałackich i kanonickich. W statucie kapituły z r. 1606 podano, iż „kasa wspólna kapituły ma znajdować się w katedrze, po stronie lekcji oraz ma być otwierana, liczona i zamykana w obecności wszystkich członków kapituły”⁵⁵.

W świetle statutów można zauważyć, że kapituła katedralna, podejmując własne uchwały, była instytucją dobrze zorganizowaną. Do głównych obowiązków członków kapituły należały: uczestnictwo w zebraniach, wspólny brewiarz i msza konwentualna oraz rezydencja przy katedrze. Niektóre przepisy statutów z powodu kumulacji beneficjów przez prałatów i kanoników łuckich były częściowo tylko wypełniane. W opisywanej diecezji, podobnie jak w innych, kapituła sprawowała zarząd nad kilku kolegiami niższego duchowieństwa katedralnego powstałymi w połowie XVI stulecia.

IV. PRZYWILEJE

Z powodu swego znaczenia kapituła katedralna cieszyła się szacunkiem i powagą duchowieństwa diecezjalnego, od którego wyróżniała się tytułaturą, strojem, posiadaniem własnego her-

⁵² Por. F. Sznarbachowski, *Początek i dzieje rzym.-kat. diecezji łucko-żytomierskiej, obecnie łuckiej, w zarysie*, Warszawa 1926 s. 269.

⁵³ Por. np. ArSi, D 18 k. 171—172; D 36 k. 79—81; D 159 k. 221v—222v.

⁵⁴ Por. ArSi, D 18 k. 181v.

⁵⁵ Tamże k. 181.

bu i pieczęci z wyobrażeniem Trójcy Świętej. Kapituła, dzięki dobrej organizacji wewnętrznej, rozległym przywilejom i szerokiej bazie materialnej, była w diecezji najważniejszą instytucją kościelną. Do łuckiej kapituły katedralnej, podobnie jak to miało miejsce w innych polskich kapitułach, przyjmowano przeważnie synów szlacheckich. Wstępujący do kapituły musieli legitymować się pochodzeniem szlacheckim aż do 4 pokoleń pod sankcją nieważności instalacji.⁵⁶

Znaczenie kapituły wiązało się również — jak wyżej wspomniano — z wieloma przywilejami. Jednym z przywilejów członków łuckiej kapituły katedralnej było pozwolenie na używanie rokiety. Przywileju tego udzielił papież Klemens VIII na prośbę szlachty wołyńskiej i bpa Bernarda Maciejowskiego w roku 1595. Bp Maciejowski zobowiązał się nadto bez zgody kapituły nie więzić nikogo z członków kapituły.⁵⁷ W roku 1647 Stolica Apostolska udzieliła członkom kapituły łuckiej przywileju na noszenie kapy rzymskiej.⁵⁸ W związku z wymienianymi przywilejami, można jeszcze dodać, że w dziesiątych latach XVIII stulecia bp Aleksander Wyhowski zakazał księżom nosić lisich czapek, a kanonikom polecił jeździć nie dwukołowym pojazdem, lecz francuską karetą (rheda gallica), używając przynajmniej parę koni. Wymieniony ordynariusz otrzymał też od papieża Klemensa XI pozwolenie dla kapituły na noszenie kapy rzymskiej koloru fioletowego, z wełnianej materii, kaptura z jedwabnym czerwonym podszyciem albo białymi gronostajami.⁵⁹

W czasie kapituły generalnej w r. 1722 postanowiono, by z okazji instalacji prepozyt i dziekan sprawili do katedry ubiór za 1000 zł., inni prałaci za 500 zł., a kanonicy za 300 zł. Kanonicy honorowi mieli co roku dostarczyć po 40 funtów, czyli 16,38 kg. wosku i przynajmniej raz na rok celebrować przy głównym ołtarzu. Na zebraniu kapituły w r. 1762 ustalono, iż „pod karą 10 dukatów członkowie kapituły, w wypadku wyjścia na miasto, mieli być w asyście dwóch lokajów”⁶⁰.

Dystynktorium łuckiej kapituły katedralnej stanowił złoty krzyż, na którym z jednej strony na tle białego orła znajdowało się wyobrażenie Trójcy Świętej, a z drugiej św. Franciszka Serafickiego. Bp Franciszek Kobielski otrzymał od papieża

⁵⁶ Por. F. Sznarbachowski, dz. cyt., s. 270.

⁵⁷ Por. F. A. Symon, *Supplementa*, s. 22 nn.

⁵⁸ Por. Tamże.

⁵⁹ Por. przypis 56.

⁶⁰ F. Sznarbachowski, dz. cyt., s. 270 n.

Benedykta XIV przywilej na uzyskanie odpustu zupełnego „in articulo mortis” dla tych członków kapituły, którzy stale nosili dystynktorium.⁶¹ Trzeba również odnotować, że bardzo ciekawy przywilej otrzymał od Stolicy Apostolskiej dnia 24 IX 1773 r. kanonik penitencjarz. Otóż mógł zarówno on, jak i jego zastępca korzystać z różdżki pokutnej w czasie sprawowania funkcji penitencjarnych z możliwością uzyskania 10 dni odpustu.⁶²

Największe znaczenie na arenie diecezjalnej uzyskiwały kapituły w okresie wakansów (*sedē vacante*) lub ewentualnej niemożności sprawowania rządów przez biskupa (*sedē plena*), co zdarzało się oczywiście znacznie rzadziej. W okresie wakansów kapituła obejmowała pełne rządy w diecezji, stając się w ten sposób czynnikiem zapewniającym ich nieprzerwaną ciągłość. Wybierała wówczas ze swego grona wikariusza kapitulnego, wyposażonego we władzę zarówno „in spiritualibus”, jak „in temporalibus”, który zostawał administratorem diecezji „*sedē vacante*”. Pełnił on rządy w diecezji aż do czasu obioru nowego biskupa i jego ingresu do katedry.⁶³ Znany był jako administrator diecezji łuckiej i brzeskiej ks. Mikołaj Krasicki, archidiacon łucki, który kierował diecezją w r. 1637, po zgonie bpa Bogusława Radoszewskiego.⁶⁴ W roku 1666, po śmierci bpa Mikołaja Prażmowskiego, funkcje administratora pełnił ks. Mikołaj Siestrzewitowski, dziekan kapituły łuckiej, a w r. 1667 ks. Stanisław Bedliński, archidiacon łucki, po nim w r. 1668 ks. Jan Łoski, kustosz katedralny, do momentu, kiedy objął rządy w diecezji nowy bp Tomasz Leżeński.⁶⁵ Z dalszych znanych administratorów „*sedē vacante*” diecezji łuckiej i brzeskiej należy wymienić w r. 1701, po śmierci bpa Franciszka Prażmowskiego, administratora dziekana katedralnego, biskupa sufragana przemyskiego Konstantyna Dubrawskiego.⁶⁶ W r. 1714, po zgonie bpa Aleksandra Wyhowskiego, administratorem diecezji został wybrany ks. Konstantyn Kaszowski, dziekan kapituły łuckiej.⁶⁷

⁶¹ Por. ArSi, D 123 k. 379—380.

⁶² „*Ingrossatio facultatis Apostolicae super usu virgae poenitentialis cum indulgentiis tam canonico poenitentiario, quam et eius substituto seu coadiutori concessa... fuit concessum usum virgae poenitentialis et indulgentiarum decem dierum christifidelibus se eidem poenitentiali virgae humiliter submittentibus*” — ArSi, D 89 k. 67.

⁶³ Por. W. M. Plöchl, dz. cyt., s. 295 nn.

⁶⁴ Por. ArSi, D 24 k. 1.

⁶⁵ Por. ArSi, D 30, passim.

⁶⁶ Por. ArSi, D 41 k. 24—25.

⁶⁷ Por. F. A. Symon, *Supplementa*, s. 25.

Administrator „sede plena”, wybierany na czas nieobecności biskupa w diecezji, w aktach biskupów łuckich i brzeskich występuje np. w r. 1735. Wybrano wówczas na czas nieobecności bpa Andrzeja Stanisława Załuskiego (1735—1736) ks. Eliasza Hulewicza, archidiakona brzeskiego.⁶⁸

Niezależnie od okresów wakansów znaczenie kapituły w bieżącym życiu diecezji wiązało się przede wszystkim z faktem, że z jej grona wywodzili się najważniejsi urzędnicy diecezjalni, a także współpracownicy biskupów i członkowie ich dworów. Z kapituł wybierani byli niekiedy sami ordynariusze. W ciągu dziejów omawianej diecezji ordynariuszem jej został w 1623 roku łucki kanonik katedralny, ks. Andrzej Lipski.⁶⁹ Również biskupi pomocniczy byli ściśle z kapitułą katedralną związani, gdyż uposażenie ich stanowiła zwykle jedna z kanonii. Powagę kapituły podnosiło ponadto prawo wysyłania przedstawicieli na synody prowincjalne, sejmiki. W synodach diecezjalnych kapituły miały, przynajmniej teoretycznie, uczestniczyć w pełnym składzie.⁷⁰

Godność prałacka czy kanonicka była dożywotnia. Za życia można ją było utracić na skutek popełnienia przewidzianych przez prawo przestępstw.⁷¹ O takim wypadku w kapitule łuckiej nie słyszymy. Najchętniej tracono kanonikat przez dobrowolne zrzeczenie się lub osiągnięcie lepszego beneficjum czy stanowiska. Tak np. ks. Franciszek Zajerski był do roku 1602 archidiakonem łuckim. Z chwilą jednak erekcji prepozytury rzekł się funkcji archidiakona, a przyjął godność prepozyta.⁷²

ZAKOŃCZENIE

W niniejszym artykule został podany zarys uposażenia i organizacji łuckiej kapituły katedralnej. Poruszone tu zagadnienia nie wyczerpują całej problematyki związanej z tematem. Z tych braków autor oczywiście zdaje sobie sprawę. W wyniku naszych rozważań na szczególne podkreślenie zasługuje nieznaną badaczom prepozytura okręgowa w Brześciu Litewskim, która została utworzona w związku z erekcją godności prepozyturalnej w kapitule. Cennym źródłem okazały się również od-

⁶⁸ Por. ArSi, D 65, passim.

⁶⁹ BAV, Proc. cons., vol. 19 k. 47.

⁷⁰ Por. Librowski, *Kapituła katedralna włocławska, Zarys dziejów organizacji*, Warszawa 1949 s. 93 nn.

⁷¹ Przestępstwa, za które groziła utrata kanonikatu wylicza i omawia S. Librowski, dz. cyt., s. 59.

⁷² Por. ArSi, D 17 k. 150—151v.

nalezione w aktach oficjalatu janowskiego statuty łuckiej kapituły katedralnej. Te dwa wartościowe dokumenty zostały zamieszczone w aneksach. Ze względu jednak na ograniczone ramy artykułu podajemy tylko wyjątki statutów łuckiej kapituły katedralnej.

Aneks nr 1

EREKCJA PREPOZYTURY ŁUCKIEJ I BRZESKIEJ

Janów, 22 I 1602.

Bp Stanisław Gomoliński za zgodą kapituły eryguje w tejże kapitule nową godność prepozyta i tworzy jednocześnie prepozyturę brzeską jako okręg administracyjny.

Or. nie znany.

Kop. ArSi, D 17 k. 145—149v. (Wpis wg or. 22 I 1602); tytuł wpisu: Erectio praepositurae Luceorien(sis) et Bresten(sis) ac de titulo, dote, primatu, praerogativis in loco, voce, officiis et residentia ac in cap(itu)lo g(enera)li Luceorien(sis) Janoviae celebrata.

Statutum anno D(omi)ni millesimi sexcentisimi primi die quarta Maii in capitulo generali in cathedrali ecclesia factu(m) et receptu(m) ad Ill(ustrissi)um autem D(omi)num ep(isco)pum pro confirmatione auctorisabili necessaria remissum; et in altero capitulo particulari Janoviae celebrato die prima Octobris tam (k. 145v) sexcentissimi primi repetitum, dato consensu omnium capitularium, ut proventus ipsius parochialis Brestensis pro dote praepositi dentur, assignentur et addiceantur perpetuo; nunc iam in tertio capitulo generali ex eodem constanti et perpetuo omnium capitularium consensu et iudicio confirmamus robur perpetuae firmitatis irrevocabile decretum apponimus. Quod ad laudem Dei Omnipotentis totiusque curiae triumphantis et cathedralis nostrae totiusque utilitatem dioecesis cedat sitque perpetuum et semper mansurum. Itaque novam praepositurae dignitatem ecclesiasticam creamus et erigimus, toto approbante capitulo, ita quod praepositurae titulum obtinens nunc et pro tempore existens, sit primus in capitulo, et omnia iura, privilegia, praerogativas retineat et exerceat, sicut maiores in capitulis exercere solent. Quia in attribuendis officiis certae dignitatis servatur de iure aliarum cathedralium consuetudo. Cum igitur constet in omnibus fere maioribus ecclesiis praeposituram primam esse dignitatem (una Cracoviensis excepta, idque ex speciali quaedam causa etiam in historiis scripta). Ideo eandem omnibus aliis haec nostro decreto mediante praelaturis praeferimus maxime considerans maximum dubium ex capitularibus nostris sit maior, ut (k. 146) quidem ex archidiaconi et decani scriptis contentionibus apparet. Eamque concertationem Illustrissimus et Reverendissimus D(omi)nus an-

tecessor noster modernus Cracoviensis indecisam relinquerit et in dubiis casibus istius modi tutissimam sit aliarum ecclesiarum consuetudines sequi. Ex his aliisque rationibus abrogamus capitularem constitutionem 1601, quae eidem praeposito locum inter praelatos ultimi penes scholasticum assignavit, praesenti decreto dantes facultatem, ut in cornu Evangelii quod dignus esse iura communia et praxis Romanae Ecclesiae secuti iudicamus, utraque aut loco archidiacono assignari capiat, aut aliud stallum in loco quo nunc ab eodem Evangelii cornu gradus in quibus missam solemnem episcopi cantant aedificetur decenter, ne usus eius loci destruat, immo sit aptior etiam pro capitularibus solemnes vespers cantantibus tribus subselliis, seu formis, ut vocant, distinctus. Abrogamus item capitularem statutum quatenus eidem praeposito pro dote assignavit decimas in Targovica et Krasne, nec non duas sexagenas ex censu theloni Luceoriensi; aliam autem dotem constituimus eidem praepositurae, damus, addicimus, videlicet parochialem ecclesiam Brestensem cum omnibus eidem iure foundationis annexis (k. 146v) villis et subditis eorumque censibus, laboribus ac omnibus praestationibus, sylvis, melleficiis, civibus Brestae locatis eorumque censibus et obsequiis decimis obvenientibus, utilitatibus et emolumentibus, ita ut nec specialitas generalitati, nec generalitas specialitati quicquam deroget umquam, salvo iure collationis, quo ab antiquis temporibus episcopi usi sunt usque ad nostra tempora vigore donationis regiae, hoc enim nobis et successoribus nostris relinquimus et reservamus. Nam cum praesenta parochialis episcopis in subsidium vicariorum data (tum dum bona mensae vicariorum destinata pro sexaginta sexagenis circa vel ultra ad tres advitalitates consentientem episcopo erant obligata) solvere pensionem annuam vicariis Luceoriensibus ex hac causa, ut levaret inopiam collegii pendenti advitalitate concessa, iam nunc cessantem pensionis causa post quietionem trinae advitalitatis et augmentum bonorum Sadow¹ huiusmodi, quod capitulares et vicarios alat necessario cessavit pensio a beneficio, sed durante pensionis causa, qua finita finitur pensio ipsa. Omnis enim actus ex causa permissus causae suae commensurari et cessanti illa cessare debet (k. 147). Quod eum ita sit relinquatur parochialem Brestensem in episcopi dispositione mansisse, ut non in alios nisi in cathedralis usum (nam huius respectu haec donatio facta est). Si enim alii beneficio uniretur dispositio incideret in eum casum, unde incipere non posset obstanti Tridentina de unionibus amplius non faciendo prohibitione, si autem simpliciter conferatur, posset donatio revocari, utpote causa non secuta ab quam fuit data. Solus itaque casus superest, ut haec ecclesia parochialis in ecclesia cathedrali maneat, quam-

¹ Sadow, wieś, położona na Wołyniu.

vis autem novo iure cathedralibus uniri parochiales prohibeantur. Quia tamen ista unio facta legitime est, nam sortita fuit affectum ante Concilii Tridentini in Polonia receptionem annis quadraginta circa, ideo moderna dispositio reiterari non potest, licet nunc casus evenit a quo non posset alias inchoari. Et ex his sane causis praefatam ecclesiam episcopi partim ex dispensatione apostolica retinebat quidam non tenebant ipsi, sed conferebant aliis, nullam interim vicariis solventes pensionem et quidem iure optimo, nam isti proventus temporibus (k. 147v) nostris vix praeposito sufficient, pro suis, pro vicariorum usibus, pro schola, pro fabrica ecclesiae aliisque multis id genus oneribus, ut res ipsa per se loquitur. Sed neque illam episcoporum ordinationem validam esse decernimus, quae medietatem omnium fructuum vicariis attribuebat. Quia pensio per modum quantitatis non etiam per modum qualitatis constituenda est, ne aliquin sectio beneficii canonicis prohibita inducatur. Et quia tanto minus ad ecclesiastica onera sufferenda sufficeret, quam primo casu. Ex his itaque iuridicis rationibus praefatam parochialem ab omni pensione sine ea sit in quantitatem, sine in quota, praesenti capitulari decreto liberamus, eximimus et liberam omnique pensionis onera vacuae praepositurae cathedralis pro eius dote damus, subdicimus. Non obstantem antecessorum nostrorum de solvenda hac pensione ordinationibus, nec etiam nostris de prioritare fundando dispositionibus, quibus expresse derogamus. Innovamus praeterea in hac ipsa ecclesia veterem praeposituram titulum volentes, ut eius rector inde et tempore existens per collationem episcopalem Luceoriensis et Brestensis praepositus (k. 148) nominetur et instituetur. Et quia multa oportet esse in dioecesi et circa episcopum personaliter occupatum, ita ut formalem curam per se ipse exercere non valeat, ideo statutorum iurisque Brestensi vicepraepositurae titulus erigatur, ut quidem hoc capitulari decreto erigimus, exercitium curae parochialis in vicepraepositum ab ipso praeposito praesentandum episcopo ad instituendum transferentes, solo habitu eiusdem curae penes ipsum principalem praepositum relinquentes, qui dum id facere poterit commode maxime in conventionibus et solemnitatibus maioribus concionabitur et in omnibus attendet ivigilabitque, ut cura parochialis laudabiliter exerceatur. Portionem eidem vicepraeposito iuxta statuta capitularia usu recepta assignabit et solvet suis temporibus et praeter hunc vicepraepositum alium quoque manualement fovebit vicarium curabitque, postremo scholae provisio et fabricae sumptus soli praeposito incumbent prout iure communi definitur, praeterea volentes praepositum modernum et pro tempore (k. 148v) existentem praerogativis, ornare separamus et eximimus, capitulo nostro approbante ab archidiaconi Luceoriensi visitatione et superintendentia omnes ecclesias parochiales et simplicia beneficia in

palatinatu Brestensi, nihil iuris quod ad visitationem archidiaconis: pro tempore existenti relinquuntur (excepta parochiale Janoviensi et Stavensi tantum) et subiecimus eas praeposito moderno et pro tempore existente, ordinate, hac nostra perpetuo valitura et irrevocabili constitutione, ut ipsam quidem ecclesiam Brestensem, tam in capite, quam in membris solus episcopus (non per delegatum) visitet. Reliquas autem omnes ecclesias parochiales et simplicia beneficia in palatinatu Brestensi prout ex antiquis temporibus processus per parochias missus declarat (exceptis Janoviensi et Stavensi) ipse praepositus et non archidiaconus processu pro visitatione sub titulo et sigillo suis sine episcoporum requisitione praemisso, visitet de triennio in triennium, aut quoties necessitas videbitur. Et ut in visitatione plebanorum excessus, ut de ebrietate, aleis, venationibus iniuriis verbalibus (k. 149), poenis pecuniariis iuxta statuta provincialia et dioecesana, locis iis applicandis et si in visitationem eiusdem iuste mandatum aliquid de fabrica ecclesiae et ornamentis aliquis parochorum non fecerit, omnia ad episcopum appellatione remota (nisi modus in correctione excesserit) propria auctoritate puniri possit. Caetera crimina supra expressis graviora ad episcopum referre tenebitur et erit astrictus. Licebit praeterea eidem praeposito synodos decanales iuxta statuta dioecesana indicere easque peracta et clauso suo sigillo ad episcopum remittere. Indulgemus praeterea praeposito, ut non solum per se, sed etiam per commissarium suum, visitationes ecclesiarum suarum peragere valeat, sed delegatus huiusmodi oneris tantum faciat visitationem sine ulla coercionem, hanc autem ipsi praeposito referat, qui post delegationem delegati sui, minora crimina puniet, maiora autem ad episcopum remittet. Ideoque concedimus id quod in consequentia venit, ut praepositus suum habeat notarium publicum et legalem, ut praepositi actis (k. 149v) et iudicatis in istis qui conceduntur casibus stetur et plenam habeant fidem et auctoritatem. Postremo ad maioram nostram benignitatem significandam eidem praepositurae Brestensi unionis praebendae Sanctae Dorotheae ad vitam tantum moderni praepositi noviter instituti eiusdem capituli nostri accedente consensu. Stanislaus episcopus Luceoriensis². Locus sigilli.

A n e k s n r 2

STATUTY ŁUCKIEJ KAPITUŁY KATEDRALNEJ

(wyjątki)

Łuck, 21 XI 1606.

Statuty łuckiej kapituły katedralnej oświadczają precedencję w stalach, czas odprawiania kapituły, sposób obchodzenia rocznic zmarłych

² Stanisław Gomoliński, biskup łucki w latach 1600—1604.

członków kapituły, kasę, sprawę wyboru sędziów deputowanych, kwestię załatwiania sporów i problem zachowania tajemnicy obrad.

Or. nie znany.

Kop. ADS, D 18 k. 177v — 181v. (Wpis wg or. 31 VIII 1607); tytuł wpisu: Acta et constitutiones venerabilis capituli Luceoriensis in ecclesia cathedrali anno Domini millesimo sexcentesimo sexto die XXI mensis Novembris habitae et celebratae.

Stalla praelatorum et canonicorum (k. 180)

Quamvis iam dudum praelatis et canonicis stalla assignata fuerint, cum tamen R/everendissimus D/ominus/ olim Stanislaus Gomoliński¹ piaie memoriae episcopus Luceoriensis praepositurae titulo erexit², eandemque primam in capitulo dignitatem eiusdem ordinationis... servato dignitatum ordinem, ut primus sit praepositus, secundus archidiaconus, tertius decanus, quartus custos, quintus scholasticus... a prioribus statutis anni 1591. Iuxta decretum R/everendissimi olim D/omi/ni Stanislai e/pisco/pi³ declarant esse dignius ratione capitularium personarum sedeant in primis praepositus, penes eum decanus, deinde scholasticus. A cornu autem Epistolae archidiaconus, deinde custos. Canonici autem per senium...

Tempus capituli celebrandi

(k. 180v) Capitulum celebrandum esse et celebrandum debere singulis annis die festo Sanctissimae et Individuae Trinitatis; et in eodem praelatos et canonicos manere teneri usque ad Octavam Corporis Christi... Quod si quis aut praelatorum aut canonicorum venisse contempserit, praelatus quidem trium marcarum, canonicus vero duas pro fabrica ecclesiae applicandarum poena puniatur.

Anniversarium capitulorum

(k. 181) Exigit suoque prope iure exposcit charitatis ratio, ut quos vivis coniunxit eiusdem honoris et vitae communis ratio eosdem mortuos pari amoris pietatisque studio prosequamur. Statuit itaque venerabile capitulum, ut in generali capitulo, primo quidem die missa de Spiritu Sancto, altera autem sequenti, non impedito missa pro defunctis praelatis et canonicis more solemni cantetur, ut inde vicariis vel scholae qua cantaverit missas consolatio tribuatur. In futuro autem capitulo ratione inveniendi inter se R(evere)ndi Domini promisserunt de comparando ex collectis communibus fereri sericeo operimento honesto et decenti.

¹ Stanisław Gomoliński, biskup łucki w latach 1600—1604.

² Erekcja łuckiej prepozytury katedralnej 22 I 1602.

³ Por. pryzpis 1.

Arca capitularis

Placuit venerabili capitulo, in qua pecunia pro distributionibus dispensandis asservatur, numquam teneatur in aedibus privatis procuratoris capituli pro tunc existentis, ne occasio damni detur, ut quidem exemplo pernicioso iam comprobatum est, sed servetur in camera thesauri ecclesiastici a cornu Epistolae, ubi occurrente dispensationis necessitate praesentibus omnibus apertur et calculo praesentium posito distribuantur pecunia, nec inde umquam efferatur, omnem casum furtitum tuitur procurator, si confratres aliquid postea damni ex transgressione statuti acceperint.

Tribunalitius iudex

Deputati tribunalitii electionem R/everendi Domini consueverunt esse differendam ad synodum dioecesanam, in qua de contributione pro deputati capitulari cum clero dioecesis tractandum et aliquid definiendum ac executionis mandandum erit interparentem auctoritatem ordinariam R/everendissimo D/omi/no nostro...

Controversiae capitularium

(k. 181v) Negotia capitularium inter se capitulares teneantur coram capitularibus vel in generali eos conventionem, vel ordinaria quae fit hebdomadatim feria sexta (cum qua tamen pauciores quinque personis non sint) expeditae iudicio summario et de plano teneantur ne litium causa a cathedrali diutius abesse cogantur. Si quis autem omisso, neglecto, aut contempto iudicio confratrum capitulari confraterni traxerit, poena trium marcarum puniantur. In expeditione autem humorum summaris iudicis modestissime, sine vociferatione contumelia et acerbitate, verborum disceptatione. Contra temerarios iniuriosos et maledictos exequendo statutum provinciale lib. 4 sub titulo: De iniuriis. Sed si aliquis per definitionem aut interlocutoria gravatum esse se senserit, appellatio eidem ad Illustrissimum Dominum (si modo manifeste frivola non fit) permittatur.

Secreta capituli

Quinque ex confratribus capituli iuramenti sui immemor, consilia capituli et confratris sententiarum in medium afferentis, ad confratris odium damnum et praeiudicium pandere ausus fuerit, is coram iudicio capitulari modo suprascripto citatus innocentiarum suarum purgare vel contra probationes ordinarias se defendere teneatur. Quod si legitime convictus fuerit, vel contra praesumptiones quas vocamus homines in purgatione defecerit, in voce activa et passiva in capitulo et distributionibus per triennium carere debet et confratrum sic lasum in ca-

capitulo deprecari teneatur. Et quia hoc decretum compromissi vim habet, ideo appellationes omnes ab huiusmodi capitulari sententia venerabile capitulum decreto esse eiciendum decrevit. Poena decem marcarum contra eum promulgando, qui iudicialiter et extraiudicialiter vocem appellationis emiseric eamque prosecutus fuerit...⁴

⁴ W dalszej kolejności następują protokoły z III sesji posiedzenia kapituły. Na sesji tej rozpatrywano m. in. sprawę biskupa Wołuckiego zamianowanego na biskupstwo łuckie.

Le chapitre cathédral de Łuck depuis XVe au XVIIIe siècle

Résumé

Le problème du chapitre cathédral de Łuck depuis le XVe au XVIIIe siècle n'avait pas été traité jusqu'à présent. Le présent étude constitue un essai qui a pour but suivre ce processus. Afin de traiter ce sujet on a utilisé les sources d'archives concernant le diocèse de Łuck et de Brześć qui se trouvent dans les Archives Diocésains à Siedlce. Il faut mentionner ici surtout les actes de officialatus de Janów. A part les actes de officialatus de Janów on a utilisé les rapports du XVIIe et du XVIIIe siècles des évêques de Łuck envoyés à Rome. En plus on a pris en considération les élaborations se référant à ce sujet. On a pas réussi seulement à arriver aux sources créées par le chapitre.

Les débuts du chapitre cathédral de Łuck datent du 1428. C'est de cette date que nous avons les informations concernant les dotations attribuées par le prince Witold à l'évêché de Łuck et au chapitre. Le chapitre primitif se composait d'un doyen et de trois chanoines. C'est Andrzej Spławski qui était le premier doyen.

En 1544 l'évêque Jerzy Chwalczewski a donné l'ordre de bâtir près de la cathédrale à Łuck les appartements pour les chanoines et les a obligés à la résidence. En plus il a fondé et a érigé les dignités nouvelles dans le chapitre, à savoir une dignité du prélat archidiacre, du surveillant (conservateur) ainsi que du chanoine prédicateur et du chanoine de Torczyn. En 1591 l'évêque Bernard Maciejowski a érigé dans le chapitre cathédral praelatura scholasteriae.

Dans les premières années du XVIIe siècle on a réorganisé le chapitre selon le modèle allemand. A cette époque a sa tête a été placé praepositus. C'est l'évêque Stanisław Gomoliński qui a créé cette dignité et ce poste fonctionnait à partir du 22 I 1602. On a érigé en 1680 cantoria et le poste du chancelier dans le chapitre de Łuck a été

fondé en 1703. Dans la composition du chapitre cathédral de Łuck entraient — à partir du 1721 — à côté de l'archidiacre métropolitain aussi l'archidiacre territorial de Brześć avec les pleins droits du prélat cathédral. Comme dans d'autres chapitres polonais au Moyen Age — dans le chapitre cathédral de Łuck étaient connus également les chanoines surnuméraires et ceux d'honneur.

La découverte de la *praepositura teritorialis* à Brześć Litewski, inconnu des chercheurs, constitue également le succès de cet article. Les statuts du chapitre cathédral de Łuck trouvés dans les actes de *officialatus* de Janów se sont montrés comme une source précieuse. Ces deux documents de valeur ont été inclus dans l'annexe.

L. Królik